

Києво-Могилянська академія

Київська Академія 20 (2023): 105–136.
doi 10.18523/1995-025X.2023.20.105-136
<http://ka.ukma.edu.ua>

Наталія Бондар

Гравюри Григорія Левицького, пов'язані з Києво-Могилянською академією

В публікації здійснено спробу на основі аналізу гравюр визначного українського майстра Григорія Левицького простежити його контакти з Києво-Могилянською академією. Подано біографічні відомості про майстра, зокрема про його ймовірне навчання в Академії. Обговорено групу гравіюваних тез, присвячених київським очільникам. Приділено увагу невідомій досі гравюрі із зображенням Богородиці з Богонемовлям, рамку від якої було використано для оформлення титулу рукописного курсу поезики Митрофана Довгалевського 1736 р. Вивчено й інші частини у складі збірника, де її було опубліковано.

Переатрибуція рамки спонукала ретельніше переглянути й інші гравіювані мідеритні рамки у творчому доробку Левицького, серед яких т. зв. «рамка для театральних афіш» 1735 р. та гравюра, використана для титулу «Путника в Єрусалим» Серапіона Кадянова-Множинського 1751 р. Обидві ці рамки було виконано для ілюстрування панегіричних текстів академічного кола, які або не друкувалися, або їх досі не виявлено — так само, як і невідому гравюру Богоявлення на звороті титулу «Путника в Єрусалим», що, вірогідно, належала різцю Григорія Левицького й призначалася для ілюстрування тексту, пов'язаного з Академією. Вдалося встановити правильне написання прізвища автора «Путника в Єрусалим» Серапіона Кадяна (Кадянова)-Множинського. Також за аналогією пропонується версія топонімічного походження прізвища гравера Григорія Левицького.

При дослідженні гравюр у контексті історії їх побутування простежено контакти Григорія Левицького з Києво-Могилянською академією, її викладачами й учнями, серед яких Іларіон Негребецький, Митрофан Довгалевський, Михайло Козачинський, Сильвестр Кулябка, Даміан Галяховський, Амвросій Негребецький, Серапіон Множинський Кадянов, Йосип Народовський та інші. Зафіксовано, що тодішнє культурне середовище, що функціонувало довкола Академії і до якого належав Григорій

Левицький, гуртувалося завдяки зусиллям її покровителя Київського митрополита Рафаїла Заборовського.

Ключові слова: Григорій Левицький, українські гравюри, українська граверська справа XVIII ст., Києво-Могилянська академія.

Григорія Кириловича Левицького правомірно вважають одним із найвизначніших українських граверів-мідеритистів XVIII ст. Його діяльність і творча спадщина 1730–1740-х рр. тісно пов'язані з Києво-Могилянською академією, хоч характер цих стосунків за браком документальних свідчень чітко не окреслено. Контакти митця з Академією буде простежено на підставі його творів, їхніх присвят і рукописних пам'яток, у яких вони містяться. Також буде окреслено коло тих діячів Академії, з якими пов'язувався життєвий і творчий шлях Григорія Левицького.

Мистецька спадщина Григорія Левицького стала об'єктом висвітлення у багатьох працях, серед іншого й у спеціальних монографіях¹, дослідженнях з історії тогочасного мистецтва та книговидання², довідкових та енциклопедичних виданнях³, а також у спеціальних розвідках⁴. Доробок гравера не обходять увагою і в публікаціях,

¹ Валентин Фоменко, Григорій Левицький і українська гравюра (Київ: Наукова думка, 1976); його ж, «Каталог ілюстрацій Г. К. Левицького (близько 1697–1769) до українських видань (До 200-річчя з дня смерті),» в Українське мистецтвознавство 3 (1969): 172–198 та ін.

² Історія українського мистецтва: В 6-и т., т. 3: Мистецтво другої половини XVII–XVIII ст. (Київ, 1968), 302; Історія української культури, т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII ст. (Київ: Наукова думка, 2003), 918–919; Григорій Логвин, З глибин: Гравюри українських стародруків XVI–XVIII століть (Київ: Дніпро, 1990), 96–99.

³ Наталія Ковпаненко, «Левицький-Ніс Григорій Кирилович,» в *Енциклопедія історії України* (Київ: Наукова думка, 2009), 6: 91–92; Олег Сандалюк, «Левицький-Ніс Григорій Кирилович,» в *Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енциклопедичне видання* (Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2001), 315–316; Е. Лопухина, Ю. Иванова, «Левицькие. Григорий Кириллович и Дмитрий Григорьевич, отец и сын, художники,» в *Православная энциклопедия*: <https://www.pravenc.ru/text/2463325.html> та ін.

⁴ Дмитрій Ровинский, *Подробный словарь русских граверов XVI–XIX в.* (СПб., 1895), 2: 587–588; Павло Попов, *Матеріали до словника українських граверів* (Київ, 1926), 68–79; Павло Попов, *Матеріали до словника українських граверів. Додаток 1* (Київ, 1927), 22–23; Діна Фоменко, Ірина Цинковська, Гліб Юхимець, *Мідні гравірувальні дошки українських друкарень XVII–XIX ст.*

присвячених творчій спадщині його сина Дмитра Левицького⁵, одного з найяскравіших портретистів XVIII ст. Мій особистий інтерес до творчості Григорія Левицького започаткувало виявлення невідомого досі його мідериту із зображенням Богородиці з Богонемовлям⁶. Однак, незважаючи на певну дослідженість біографії та спадщини Григорія Левицького, залишається чимало білих плям та нез'ясованих епізодів. Зокрема, немає робіт, присвячених контактам Левицького з Києво-Могилянською академією, хоч у багатьох розвідках заторкуються окремі аспекти цього питання. Я аналізуватиму зв'язки Левицького з Академією, виділяючи такі аспекти: 1) інституційні контакти: навчання та викладання; 2) присутність у гравюрах сюжетів, пов'язаних з академічним середовищем; 3) ілюстрування творів, написаних в Академії; 4) коло ймовірних контактів Левицького із представниками Академії.

Доробок Григорія Левицького складається із понад півсотні мідеритних різцевих гравюр вроцлавського та київського періодів його життя різної тематики та призначення. Серед робіт київського періоду — гравюри до панегіриків на честь Київського митрополита Рафаїла Заборовського 1739 р., архимандритів Печерської лаври Романа Копи 1735–1736 р. та Іларіона Негребецького 1738 р.; ілюстрації для київських лаврських видань Нового Завіту 1737 р. й Апостола 1738 р. та львівського видання «Філософії Аристотелевої» Михайла Козачинського 1745 р.; гравійовані портрети святителя Димитрія Туптала-Ростовського; естампні гравюри-картинки та кілька мідеритних рамок різних розмірів. Найпізнішим твором майстра вважають антимінсну гравюру 1761 р⁷.

у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Каталог (Київ: Академперіодика, 2014), 183–187.

⁵ Наталя Гершензон-Чегодаєва, *Дмитрий Григорьевич Левицкий* (Москва, 1964), 46–47; Нина Молева, *Дмитрий Григорьевич Левицкий* (Москва: Искусство, 1980), 38–40.

⁶ Наталя Бондар, «Невідомий мідерит визначного українського гравера Григорія Левицького», *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* 16 (2006): 354–364; її ж, «Невідоме гравіроване зображення Богородиці з Богонемовлям Г. Левицького як оригінальний твір українського сакрального мистецтва XVIII ст.», в *Могилянські читання 2007: Зб. наук. праць* (Київ, 2008), 217–227.

⁷ Александр Лебедев, *Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии* (Саратов: Электро-типография «Волга»,

Біографія Григорія Левицького

Біографічних відомостей про Григорія Левицького, які б документально висвітлювали життєвий шлях і творчість митця, небагато. Походив Григорій Левицький зі священницької родини сотенного містечка Маячка Полтавського полку⁸. Рік його народження точно невідомий, здебільшого вказується як приблизно 1697-й; альтернативна дата, яка видається більш обґрунтованою — 1708 р.: її підтверджує запис сповідної книги Михайлівської церкви містечка Маячки 1724 р., згідно з яким Григорію на той час було 16 років⁹. Цю ж дату фіксують сповідні відомості Маячки за 1754 р., де записано всіх членів родини із зазначенням їхнього віку — Григорію 46 років, його дружині Агафії 38 років, синам Дмитру 19, Івану 12, Прокопу 7, доньці Марії — 13 років¹⁰.

Походив Григорій Левицький з родини, представники якої в 1680-х рр. переселилися з Правобережжя на Гетьманщину; його батько Кирило, що звався Носом¹¹, був священником Михайлівської церкви у Маячці. Чітких відомостей про ранні роки Левицького немає аж до того часу, коли він працював гравером у Бреслау (Вроцлав). Його можна гадано ототожнити з учнем класу граматики Київської академії 1727 р¹², де згадується «Григорій Лѣвѣцькій» — без біографічної інформації; викладачем класу граматики був на той час Климентій Чарнецький¹³. Чи вчився цей хлопець далі, встановити

1916), 276; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі — ІР НБУВ), ф. 301, спр. 665Л (Муз. 565).

⁸ Нині село Полтавського р-ну Полтавської області.

⁹ Гершензон-Чегодаєва, *Дмитрий Григорьевич Левицкий*, 41, 338. В біографії Григорія Левицького багато білих плям і нез'ясованих до кінця епізодів, а документи, що висвітлювали б ці епізоди, не публікувалися і недоступні онлайн. Оскільки метою мого дослідження критична біографія гравера не була, я оперую тільки тими біографічними відомостями, часто нечіткими й непевними, що їх використано у присвячених йому працях.

¹⁰ [Вадим Модзалевський], «До біографії українського штихаря Григорія Левицького,» в *Збірник секції мистецтв* (Київ, 1921), 1: 30.

¹¹ [Модзалевський], «До біографії,» 26; Фоменко, *Григорій Левицький*, 9–10.

¹² *Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии, отд. II (1721–1795 гг.)*, со введением и примеч. Н. И. Петрова (Київ: Тип. И. И. Чоколова, 1904), 1, ч. II: 13.

¹³ Там само, 13, 289. Відомостей про нього збереглося небагато: ієромом-

за браком учнівських списків неможливо, але якщо ототожнити його з Григорієм Левицьким, то він, навчаючись у 1727 р. в класі граматики, мав би вступити до Академії 1725 р., у віці десь 16–17 років.

Напевне, саме при вступі до Академії Григорій Ніс отримав «благозвучніше» прізвище Левицький. Загалом таке прізвище (з варіантами написання Левитський, Левецький, Лѣвѣцький) було поширене серед викладачів і студентів Академії, його символічно надавали на честь «левитів» — давньоюдейських священників, що вели свій рід від Левія, одного з синів Якова. У 1720-х рр. в Академії навчався Юстин Левицький, пізніше викладач Смоленської семінарії, згодом чернець Київського Кирилівського монастиря¹⁴. У 1729 р. Київську академію закінчив Платон Левицький, який потім викладав тут у 1736–1737 рр. богослов'я і був ректором, з 1739 р. — ректор Московської академії¹⁵. Стосовно ж щойно згаданого списку учнів класу граматики 1727 р., то в ньому значиться Симеон Левицький (Левѣцкій)¹⁶; ректором і викладачем теології в той час був Іларіон Левицький¹⁷, а серед учнів класу теології записано Петра Левицького (Левѣцкій). У 1736–1737 р. в класі аналогії навчався Георгій Левицький, син священника з Києва¹⁸, а в 1738 р. серед учнів класу інфіми значиться Григорій Левицький, син священника з міста Комарна з Польщі¹⁹, якого іноді плутають з гравером Григорієм Левицьким. Також у Києві працювали гравери з таким само прізвищем — Леонтій та Федір²⁰, проте відомостей про їхні родинні стосунки з гравером Григорієм Левицьким немає. Дехто з біографів припускав, що він узяв «дворянське» прізвище жінки після одруження²¹, однак таке не було притаманним для тогочасних українських практик.

нах, закінчив курс навчання в Академії у 1725 р. Після 1727 р. в документах, пов'язаних з Академією, не згадується.

¹⁴ Олег Сандалюк, «Левицький, чернече ім'я Іустин,» в *Києво-Могилянська академія в іменах*, 315.

¹⁵ Віктор Андрушко, «Левицький Платон,» в *Києво-Могилянська академія в іменах*, 315.

¹⁶ *Акты и документы*, I, ч. II: 14.

¹⁷ Там само, 6.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само, 81, 427.

²⁰ Попов, *Матеріяли до словника*, 79–80.

²¹ [Модзалевський], «До біографії,» 26; Гершензон-Чегодаева, *Дмитрий Григорьевич Левицкий*, 41, 336–337.

Далі бачимо Григорія Левицького-Носа в Бреслау (Вроцлаві) — в ролі учня місцевих граверів братів Страховських²². Його вроцлавські роботи датуються кінцем 1720-х — початком 1730-х рр. (непевні згадки про перебування Левицького, крім Вроцлава, у Гданську фактично не підтверджуються²³). Можна припускати, що він переїхав до Вроцлава після навчання в молодших класах Академії, можливо, для продовження освіти. Виїзди власне туди на студії у XVIII ст. фіксуються неодноразово. Наприклад, у Вроцлаві навчався Іван Обідовський, внучатий небіж Івана Мазепи; у середині 1740-х рр. тут отримували освіту сини бунчукового товариша Андрія Дуніна-Борковського Петро та Яків і син генерального хорунжого Василь Ханенко²⁴; у Вроцлаві, в гімназії св. Єлизавети, в 1751 р. продовжував освіту молодший брат Григорія Сковороди Василь після навчання в кількох класах Київської академії²⁵. Врешті, там діяло видавництво Корнів, засновник якого Йоганн Якоб Корн друкував праці Теофана Прокоповича, Варлаама Лащевського та ін²⁶.

До Києва Григорій Левицький повернувся десь перед серединою 1730-х рр.: його останню гравюру вроцлавського періоду датовано 1732 р., першу київську — 1735 р²⁷. Як можна припускати, він планував знайти тут граверську роботу за допомоги своїх колишніх академічних контактів. Далі спробуємо на кількох сюжетах прослідкувати ці гіпотетичні контакти. Після повернення Левицький оселився з родиною на Подолі. Його старший син Дмитро, згодом відомий художник-портретист, народився в травні 1735 р., ймовірно, вже в Києві. На той час Левицький співпрацював із друкарнею

²² Детально про вроцлавський період див.: Фоменко, *Григорій Левицький*, 10–24.

²³ Дмитро Антонович, *Скорочений курс українського мистецтва* (Прага, 1923), 123.

²⁴ Петро Кудрявцев, «Освітні мандрівки вихованців Київської академії за кордон», 11–12 (2002): 122; *Акты и документи*, 1, ч. I: 234.

²⁵ Максим Яременко, «Вірогідне, можливе та малоімовірне про студентські роки Григорія Сковороди», *Київська Академія* 19 (2022): 26; Олена Дзюба, *Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини)* (Київ: ПУ НАНУ, 2012), 259.

²⁶ *Віденський архів гетьманського роду Розумовських*, упорядк., передмова, коментарі, додатки, ілюстрації Світлани Потапенко (Київ, 2020), 2: 5.

²⁷ Фоменко, *Григорій Левицький*, 25.

Києво-Печерської лаври, вирізаючи гравюри для кількох лаврських видань. Оскільки в Маячці звільнилася парафія, яку Григорій мав обійняти, його висвятили на священника, однак він передав її в оренду попові сусіднього села, а сам надалі проживав у Києві²⁸, про що свідчить скарга вдови його дядька Олексія Носа Пелагії 1743 р.

До нез'ясованих епізодів біографії Григорія Левицького цього періоду належить характер його контактів з Києво-Могилянською академією. В публікаціях побіжно згадується, що, повернувшись до Києва, він чи то навчався, чи то викладав в Академії. Статусові студента Левицький після 1735 р. вже не відповідав ані за віком, на що вказував П. М. Попов²⁹, ані за станом одруженого чоловіка. Викладачем він також бути не міг, оскільки серед тогочасних навчальних дисциплін не було ні малювання, ні граверського мистецтва, такий предмет з'явиться лише у 70–80-х рр. XVIII ст. Але це не виключало роботи над замовленнями викладачів та студентів Академії. Немає сумніву, що Левицький підтримував зв'язки з академічним середовищем, проживаючи на Подолі поряд з Академією та спершу орендуючи, а потім і придбавши, хоч не без пригод, «хатку» у місцевої жительки³⁰.

Гравюри до панегіриків і академічних тез різця Григорія Левицького

Відомі гравюри панегіричного характеру на честь двох лаврських архимандритів — Романа Копи 1735–1736 р. та Іларіона Негребецького 1738 р., що належать Левицькому. Хоч безпосередньо вони не пов'язані з Києво-Могилянською академією, однак практика підносних гравюр сформувалася й розвивалася з останніх десятиліть XVII ст. саме в київському академічному середовищі. Гравійовану тезу, присвячену Роману Копі, де вміщено і його зображення, Григорій Левицький виконав з нагоди спорудження нової лаврської

²⁸ [Модзалевський], «До біографії», 27–29; Фоменко, *Григорій Левицький*, 25.

²⁹ Павло Попов, «Неопублікована гравюра Г. Левицького з побуту студентів Київської академії (1735)», *Українське мистецтвознавство* 1 (1967): 123.

³⁰ [Модзалевський], «До біографії», 27–29.

дзвіниці³¹, що тривало впродовж 1731–1744 рр. під керівництвом запрошеного до Києва за протекцією київського митрополита Рафаїла Заборовського архітектора Йогана Готліба Шеделя. Урочиста гравюра розміром 230 x 335 мм спирається на сюжет Покрови. Основу багатофігурної композиції складає герб Романа Копи, зображеного в повний зріст праворуч, і його покровителя святого Романа ліворуч; нижче з обох боків уміщено ще два зображення архиєреїв. Роман Копа (1677–1736) був архимандритом Лаври у 1730–1736 рр., постриженцем Йоасафа Кроковського³², наступником на архимандрії Йоаникія Сенютювича. Інформації про його контакти з Києво-Могилянською академією немає, напевне, він там не навчався.

Іншу гравійовану тезу Григорій Левицький виконав на честь наступника Романа Копи на печерській архимандрії впродовж 1737–1740 рр. Іларіона Негребецького (1692–1740). Ця гравюра, як і попередня, багатокомпозиційна й багатофігурна, в її центрі зображено Успенський собор, а праворуч від нього архимандрита Іларіона. Тезу було приурочено до диспуту, який відбувся в Київській академії у 1738 р.; вона складається з шести дощок, відома у відбитках на шовку та на папері³³. Іларіон Негребецький походив зі шляхетської родини з Перемишля³⁴. Після навчання в Київській академії прийняв постриг 1720 р. у Києво-Печерському монастирі, далі став ієродияконом, а з 1722 р. ієромонахом. Негребецький поєднував послух у Лаврі з викладанням в Академії: у 1722–1723 рр. він читав риторику, у 1733–1735 рр. — богослов'я; збереглися записи його курсів. Одночасно з викладанням він виконував обов'язки типографа й керівника друкарні Лаври. У 1735 р. став ігуменом приписаного до Лаври Зміївського Миколаївського монастиря, а після поставлення на печерську архимандрію почав активно залучати до штату Лаври вихованців Академії. Саме на часи цих архимандритів — Романа Копи та Іларіона Негребецького, припадає робота Григорія Левицького в якості гравера видань друкарні Києво-Печерської лаври, а після смерті Негребецького, за його наступника Тимофія

³¹ Фоменко, *Григорій Левицький*, 40 (зображення 34).

³² Світлана Кагамлик, *Києво-Печерська лавра: світ православної духовності і культури (XVII–XVIII ст.)* (Київ, 2005), 289–290.

³³ Фоменко, *Григорій Левицький*, 40 (зображення 35).

³⁴ Кагамлик, *Києво-Печерська лавра*, 290.

Щербацького, співпраця Левицького з друкарнею припинилася. Можна припускати, що його поєднував із Негребецьким особистісний контакт, започаткований під час навчання в Академії. Серед тодішніх викладачів Києво-Могилянської академії бачимо також Андрія (в чернецтві Амвросія) Негребецького, родича лаврського архимандрита Іларіона. У 1727 р. він був учнем класу теології, закінчив курс 1731 р., у 1735–1736 навчав у класі інфіми, у 1736–1737 р. граматики, у 1738–1739 р. синтаксими³⁵. Як бачимо, він і навчався в Академії одночасно з Григорієм Левицьким, і викладав там з другої половини 1730-х рр., коли той тісно контактував з академічним середовищем. Врешті, після Іларіона Негребецького очільником Києво-Печерської друкарні з 1734 р. понад 15 років був Веніамін Фальковський (1690–1750)³⁶, і саме тоді світ побачили видання Нового Завіту 1737 р. та Апостола 1738 р. з гравюрами Левицького, проте інформації про їхні особистісні контакти немає.

Ще одну панегіричну гравюру-конклюдію Григорія Левицького присвячено київському архієпископу, згодом митрополиту Рафаїлу Заборовському (1676–1747). Приводом для створення цієї великої гравійованої тези розміром 77 x 63 см стали урочисті збори у Київській академії, приурочені до початку занять після перебудови її навчального корпусу 1739 р.; подію супроводжувало виголошення філософських тез Дем'яном Галяховським, що зазначено в гравійованому тексті³⁷. Ця теза, як і попередні, має складну багатофігурну композицію з алегоричними зображеннями та підписами³⁸. По центру розміщено поясне портретне зображення Рафаїла Заборовського, на ілюстраціях обрамлення — споруди Києва, серед них Староакадемічний корпус і Софійський собор. У нижньому правому куті зображено трьох студентів Академії над

³⁵ *Акты и документы*, 1, с. II: 6, 38, 76, 295.

³⁶ Світлана Кагамлик, «Фальковський, чернече ім'я Веніамін,» в *Києво-Могилянська академія в іменах*, 557.

³⁷ Фоменко, *Григорій Левицький*, 40, 42 (зображення 41). Гравюра друкувалася за допомогою двох дощок, які збереглися у відділі мистецтва НБУВ; описані у виданні: Фоменко, *Мідні гравірувальні дошки*, 184–187. Розміри дощок приблизно 34 x 63, 43 x 63 см.

³⁸ Тетяна Люта, «Рафаїл Заборовський та Києво-Могилянська академія,» *Пам'ятки України. Історія та культура. Спецвипуск* (2014): 42–49; Фоменко, *Мідні гравірувальні дошки*, 184–187.

евангельською цитатою: «Accipite disciplinam meam ac scientiam» (Прийміть учення моє і науку)³⁹.

Київський митрополит Рафаїл Заборовський був розбудовником, покровителем і меценатом Києво-Могилянської академії, яку за його життя називали Могиляно-Заборовською. Він опікувався багатьма будівельними проектами в Києві, серед яких і згадана лаврська дзвіниця, митрополичий будинок та дзвіниця у Софійському монастирі, триумфальна брама тощо; йому ж належала ініціатива добудови над Староакадемічним корпусом конгрегаційної церкви Благовіщення і поновлення Богоявленського собору. Дбав митрополит і про покращення матеріального стану Академії, її викладачів та студентів, а також про затвердження її внутрішнього розпорядку⁴⁰.

Навчаючись в Київській академії, Заборовський слухав лекційні курси Йоасафа Кроковського та Стефана Яворського, а пізніше разом із багатьма могилянцями був переведений до Москви, де вчився і викладав у новоствореній Московській академії, потім обіймав пост обер-ієромонаха російського флоту, був архимандритом Тверського Калязінського монастиря, ще далі єпископом Псковським. Висвячений у 1731 р. на архієпископа Київського, він у 1743 р. отримав сан митрополита. Збереглося чимало панегіриків митрополиту від могилянців, до чого ми ще повернемося. У контексті створення гравюри варто звернути увагу на інших діячів тогочасної Академії, наприклад, її ректора й архимандрита Києво-Братського монастиря Сильвестра Кулябку (1704–1761), який навчався тут упродовж 1714–1726 рр., у 1727 р. прийняв чернечий постриг у Києво-Михайлівському Золотоверхому монастирі, а з початку 1730-х р. викладав в Академії, був у 1739–1745 р. професором богослов'я та ректором⁴¹, пізніше Костромським єпископом, потім Санкт-Петербурзьким архієпископом. Кулябка користувався протекцією митрополита Рафаїла Заборовського та всіляко підтримував його ініціативи з розбудови Братського Богоявленського монастиря та Академії в цілому.

З могилянським середовищем пов'язуються також гравюри Григорія Левицького до праць Михайла (Мануїла) Козачинського,

³⁹ Люта, «Рафаїл Заборовський», 49.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Зоя Хижняк, «Кулябка Семен Петрович», в *Києво-Могилянська академія в іменах*, 303–304.

зокрема, до «Філософії Арістотелевої», що вийшла друком у Львові 1745 р. з присвятою Олексію Розумовському. Козачинський (1699–1755) навчався в Академії упродовж 1720–1733 рр., тобто одночасно з Левицьким; після завершення студій кілька років працював у школі в Сербії — у Кралевці під Белградом, а повернувшись 1738 р. до Києва, став від 1739 р. викладати в Академії філософію, з 1742 р. був її префектом, а від 1746 р. поставлений на ігуменство у Видубицькому монастирі, пізніше переведений до Гадяча, а ще пізніше — ігумен Слуцького монастиря⁴².

Таким було коло діячів, з якими Григорія Левицького пов'язували професійні контакти; можна припустити, що частина з них започаткувалася ще в часи його навчання в Академії близько 1725–1727 рр.

Віднайдена гравюра із Богородицею і Богонемовлям

До дослідження граверського доробку Григорія Левицького, як уже згадувалося, мене спонукала виявлена в одному з кириличних стародруків ілюстрація-мідерит із зображенням Богородиці з Богонемовлям⁴³ (іл. 1). Ілюстрацію вклеєно у примірник московського видання т. зв. «Книги великих пастирів» 1665 р. — збірки творів Григорія Богослова, Василя Великого, Афанасія Александрійського та Йоана Дамаскина⁴⁴. Авторство гравюри не викликає сумнівів, оскільки її підписано: «Gregorius Lewitskj Kijowiae in Podol scul[psit]» («Григорій Левицький у Києві на Подолі різав»). Розміри гравюри невеликі, 13 x 18 см. На ній зображено Богородицю з Немовлям у лівій руці, а в правій — жезл чи скипетр; у Немовляти-Ісуса в руці держава — сфера, увінчана хрестом. Згори над Богородицею два ангели тримають корону. Привертає увагу нетрадиційність образу Богоматері, зокрема, замріяне обличчя, а особливо хвилясте,

⁴² Микола Рогович, «Козачинский Мануйло Олександрович,» в *Києво-Могилянська академія в іменах*, 262–263.

⁴³ Бондар, «Невідомий мідерит,» 354–364; Бондар, «Невідоме гравіроване зображення,» 217–227.

⁴⁴ Відділ стародруків та рідкісних видань НБУВ, Кир.5191п. Стародрук походить зі збірки Києво-Софійського собору, давній шифр зберігання 118в. Провенієнцій, що могли б вказати попередніх власників, не містить. Гравюра вперше опублікована: Бондар, «Невідоме гравіроване зображення,» 218.

розсипане по плечах і ледь прикрите волосся. Таке представлення Богородиці не вписується у православний іконописний канон, навіть беручи до уваги проникнення на зламі XVII–XVIII віків в українське барокове малярство західних взірців. Як на мене, образ асоціюється з мадоннами італійських майстрів доби Відродження, зокрема Сандро Ботічеллі. Це зображення викликає додатковий подив ще й з огляду на те, що Григорію Левицькому доручали нагляд за дотриманням провінційними малярами іконописних канонів⁴⁵.

Бібліографічні пошуки про цю гравюру-ікону Григорія Левицького не дали наслідків: мідерит не фіксується ані в словниках Д. А. Ровінського⁴⁶ й П. М. Попова⁴⁷, ані в працях В. М. Фоменка⁴⁸ та сучасних публікаціях. Проте вважати гравюру цілком невідомою не можна, бо її живописна рамка давно відома дослідникам з титулу рукописного курсу латиномовної поетики Митрофана Довгалевського «*Hortus roëticus*» 1736 р⁴⁹. (іл. 2) та багаторазово публікувалася⁵⁰. Назву курсу Довгалевського вручну вписано в форту-мідерит, а центрального зображення в ній немає. На титулі рукопису позначено рік «1736», проте неясно, чи йдеться про час, коли Довгалевський читав курс поетики в Києво-Могилянській академії, чи про час створення рукопису.

Повертаючись до аналізу гравюри з Богоматір'ю, можна припустити, що царська атрибутика (корона, скипетр і держава) апелювала до котроїсь коронованої особи російського дому Романових. Мідерит,

⁴⁵ [Модзалевський], «До біографії», 30. Згідно з цитованими Модзалевським документами, Левицький зобов'язаний був відбирати «неискусной резби икони» у Нехворощанській, Царичанській, Орлянській та Мишури-норозькій «намістнях».

⁴⁶ Ровинский, *Подробный словарь русских гравиров*, 587–588.

⁴⁷ Попов, *Матеріали до словника*, 68–79; Попов, *Матеріали до словника українських гравірів. Додаток 1*, 22–23.

⁴⁸ Фоменко, Григорій Левицький.

⁴⁹ IP НБУВ, ф. 307, спр. 521(1710). Николай Петров, *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве*, вып. II: *Собрания рукописей Киево-Печерской Лавры, киевских монастырей Златоверхо-Михайловского, Пустынно-Николаевского, Выдубецкого и женского Флоровского, и Десятинной церкви* (Москва: Университетская тип., 1896), 239–243 (№ 521(1710)).

⁵⁰ Попов, *Матеріали до словника*, 69; Фоменко, *Григорій Левицький*, 62; Митрофан Довгалевський, *Поетика (Сад поетичний)* (Київ, 1973) (ілюстрація на початку книги) та ін. видання.

стилізований під Богородицю з Немовлям, міг передбачати символізацію недовгочасної російської імператриці Анни Леопольдівни (1718–1746) та її сина Івана (1740–1764). Проте датування гравійованої рамки та вміщений до щойно згаданого збірника рукописний курс і списки студентів вказують на 1736–1737 рр., коли на російському престолі перебувала Анна Іоанівна, у якої не було дітей, а своїм спадкоємцем вона в жовтні 1740 р. призначила кількомісячного сина племінниці, мекленбургської принцеси Анни Леопольдівни Іоанна Антоновича. З другого боку, мідерит міг призначатися до коронації Анни Леопольдівни, або приурочувався до її можливого приїзду в Київ на поклоніння київським святиням. Не виключено, що створення гравюри було певним чином пов'язане і з тим, що тоді Лавру став очолювати Тимофій Щербацький, який замінив покійного Іларіона Негребецького. Для отримання відповідних регалій новий киево-печерський архимандрит мусив особисто їхати до Петербурга з традиційними дарунками царським особам — книгами лаврського друку, іконами тощо. Отож із цієї нагоди підготували панегірик Анні Леопольдівни за зразком того, що був створений раніше на честь Анни Іоанівни⁵¹, а пізніше на честь Єлисавети Петрівни: у 1744 р. побачив світ такий панегірик Михайла Козачинського⁵².

Як бачимо, про мету й призначення мідериту можна лише здогадуватися. Навряд чи символічне портретування котроїсь з імператриць було особистою забаганкою Григорія Левицького. Незважаючи на естампні панегірики на честь київських ієрархів Рафаїла Заборовського, Романа Копи, Іларіона Негребецького, чи на зображення генеалогічного дерева Розумовських серед ілюстрацій «Філософії Арістотелевої» Михайла Козачинського 1745 р., навряд чи йшлося про кар'єрні прагнення Левицького наблизитись до високої церковної та світської влади, хоч така протекція йому, як і всякому тогочасному митцю, не завадила б, адже в його родині росло четверо синів і донька.

Детальніше аналізуючи гравійовану рамку Григорія Левицького в рукописній «Поетиці» Митрофана Довгалевського, відразу

⁵¹ Тексти кількох вітальних панегіриків на її честь вміщені у «Поетиці» Митрофана Довгалевського: Довгалевський, *Поетика*, 61

⁵² Михайло Козачинський. *Панигирик... Елисавет Петровны самодержице...* (Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1744).

підкреслю, що акцент у багатьох дослідженнях на гармонійній відповідності малюнка рамки й змістового наповнення курсу насправді не відповідає дійсності. Барокову рамку формують рослинні елементи, у її верхній частині зображено двох ангелів, які тримають корону. Якщо рослинний орнамент — це річ органічна для рукописних книг, то призначення корони в руках ангелів на титулі курсу поетики викликає щонайменше запитання. При порівнянні титульної рамки рукопису Довгалевського з усією гравюрою відмінностей у зображенні елементів, які б вказували на два різні мідерити, не виявлено, щоправда, рамку відтиснено чіткіше й вона яскравіша порівняно з усією гравюрою. Утім, якість відбитка могла залежати від використаної фарби чи від уміння та ретельності виконавця, адже гравюру на міді, на відміну від гравюри на дереві, виготовляли способом глибокого, а не високого друку. Техніка виготовлення таких відбитків полягала в тому, що фарбу спершу втирали в дошку, потім робили відбиток.

Разом з тим порівняння обох гравюр свідчить, що для їх відтискування було використано одна й ту саму мідну дошку, тобто рамка не створювалася як самостійний твір. Можна припустити, що її використовували після видалення центральної частини, або що зображення не заповнювали фарбою, а тому його не було видно на відбитку. Залишки рисок у верхній частині рамки збігаються з променистим німбом навколо голови жінки на всій гравюрі. Так само неприродно виглядають заокруглення внизу центральної частини, і це дозволяє припускати, що з мідної пластини було видалено центральну частину. Можливо також, що після перетворення гравюри на рамку майстер якось доопрацював мідну дошку — поглибив та прочистив деталі тощо.

У контексті вивчення доробку Григорія Левицького, пов'язаного з Київською академією, рукопис із гравійованим титулом за його підписом вартий детальнішої уваги. Поетику Довгалевського, згідно з авторською дедикацією, присвячено митрополитові й покровителю Києво-Могилянської академії Рафаїлу Заборовському, й у ній є окремі тексти, адресовані митрополиту⁵³. На звороті аркуша 161 є власно-

⁵³ Джованна Сьєдіна, «Новолатинські віршовані присвяти та передмови до киево-могилянських поетик,» в *Studien zu Sprache, Literatur und Kultur bei den Slaven Gedenkschrift für George Y. Shevelov aus Anlass seines 100. Geburtstages und 10. Todestages* (München — Berlin: Verlag Otto Sagner, 2012), 341–370; Світла-

ручний запис «Hyerononachus Mytrophanes Dowgalewski ordinarius Professor Poëseos». Звертаючись до постаті Довгалевського, спробуємо прослідкувати його вірогідні контакти з Григорієм Левицьким. Попри те, що цей курс поетики був найвідомішим серед київських академічних курсів, публікувався у перекладі та нераз вивчався, про Довгалевського відомо небагато. Роки його народження й смерті невідомі, він навчався у 1722 р. на курсі риторики Іларіона Негребецького, а в 1723 р. на курсі філософії Іоана Левицького, про що свідчать рукописні записи обох курсів⁵⁴. Не виключено, що навчання продовжувалося і в наступні роки, коли студентом Академії став Григорій Левицький. У 1733 р. Митрофан Довгалевський прийняв чернечий постриг, у 1736–1737 рр. викладав в Академії у класі синтаксими, далі прийняв постриг у Києво-Михайлівському монастирі⁵⁵, де в монастирській збірці збереглися його рукописні книги⁵⁶.

Збірник розпочинається з «Саду поетичного» Довгалевського, а також містить інші тексти, тематично пов'язані з курсом поетики. Склад рукописного збірника детально описано в каталозі М. І. Петрова⁵⁷ й заторкнуто в розвідці Єлени Циганок⁵⁸. Першим алігатом конволюту є шойно згадана поетика Довгалевського «Hortus poëticus legendi gratia flores et fructus ligatae et solutae orationis in alma Kijoviensi Academia Mohilo-Zaborowsciana in majus alimentum Roxolano abdolonimo eiusque Orthodoxae Patriae penes Iordanicum et marianum pontum pastinatus anno quo eximie lecta urbs gladiis Ozow iussit ut anno Calendis 8-bris 1736». Крім «Саду», до збірника входять: «Табель школы піитики о учениках 1737 года апреля дня

на Журавльова, «Славослів'я Рафаїлу: поетичні панегірики на честь митрополита Рафаїла Заборовського з «Hortus poëticus» Митрофана Довгалевського,» *Актуальні питання гуманітарних наук* 32, т. 1 (2020): 112–120.

⁵⁴ Світлана Кагамлик, «Негребецький Іларіон,» в *Києво-Могилянська академія в іменах*, 387–388.

⁵⁵ Віталій Маслюк, «Довгалевський Михайло,» в *Києво-Могилянська академія в іменах*, 184–185.

⁵⁶ *Акты и документы*, 1, ч. II: 297.

⁵⁷ Николай Петров, *Описание рукописных собраний*, 2: 239–243 (№ 521(1710)).

⁵⁸ Елена Цыганок, «Стихи о Пресвятой Богородице в поэтике Митрофана Довгалевского «Hortus poëticus...» [Сад поэтический...] (1736/37),» в *Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education* 1 (13) (2016): 29–52.

составленная» (арк. 164зв. — 166); підбірка цитат «Gemma» (тобто «Перлина»: арк. 167–184); п'єси Довгалевського «Комическое действие» (арк. 186–204) и «Властотворный образ» (арк. 205–228); трактат про просодію «Clavis gratia digni ingressus pulsantibus neopoëtis ingenti claustro poëseos artis applicata... in annum Salvatoris 1737» (арк. 229–244); списки учнів класу синтаксими за 1736–1737 роки «Catalogus syntacticorum anno Domini 1736 in annum Salvatoris 1737» (арк. 245–254). Перелік учнівських імен з обох списків (а частина їх повторюється) був опублікований М. І. Петровим. Перший список оформлено в чотирьох рубриках — із вказанням імені й прізвища, «полных лет откуда», «какова чина», «какова состояния». Вважають, що рукопис за дорученням Довгалевського переписав один з учнів його класу 23-річний Йосип Народовський із «литовского города Дубровни, син посполитих родителей», «состояния доброго, в учении охоч и прилежен». Утім, почерки переписувачів у різних рубриках різні.

Варте уваги й художнє оформлення умічених тут текстів, адже дослідники, зокрема, П. М. Попов, припускали, що Григорій Левицький був причетний не лише до створення титульної гравійованої рамки рукопису, а й до ілюстрування «Саду поетичного» та інших матеріалів збірника⁵⁹. Безпосередньо текст «Саду» прикрашено низкою мініатюр, виконаних пером майстра із вправною рукою (іл. 3). Ці мініатюри публікувалися, при порівнянні їх з гравюрами Левицького дійсно можна знайти спільні художні прийоми, зокрема, в ілюстрованих літературних «загадках». Оформлений ініціальними заголовними літерами кінцевий «Catalogus» учнів класу піітики 1737 рр⁶⁰. містить рослинний орнамент висококласної роботи, проте він стилістично інакший, ніж мініатюри «Саду поетичного» (іл. 4). Деяку схожість зображень можна побачити і в трояндах із родослов'я Розумовських, виконаних Левицьким для «Філософії Арістотелевої». Залишається нагадати, що в ті часи було поширеним укладання рукописних збірників із записом курсів навчальних предметів, хоч ілюстрованих збереглося небагато⁶¹ — наприклад, курс філософії

⁵⁹ Попов. *Матеріали до словника*, 73.

⁶⁰ Публікацію див.: *Акты и документы*, 1, ч. II: 23–32.

⁶¹ Спеціальних публікацій, присвячених оформленню рукописів тодішніх курсів Києво-Могилянської академії, немає, здебільшого аналізується їх зміст, натомість уваги оформленню не приділяється. Мій досвід перегляду

Георгія Кониського 1749 р⁶². із зображенням алегоричної постаті Філософії та портретом автора курсу. Отож Григорій Левицький, як і решта майстрів, міг виконувати художнє оформлення таких збірників чи підручників на замовлення. Загалом же прийнято вважати, що серед творів Левицького найпомітніше місце займають гравійовані рамки для афіш та рукописних праць. Серед них варто згадати форту розміром в аркуш для твору Серапіона Множинського-Каянова «Путникъ отъ богоспасаемаго града Кіева до святого града Іерусалима, і отъ Іерусалима до Кіева» 1751 р⁶³., а також виявлену П. М. Поповим велику рамку театральної афіші, датовану 1735 р., яку було використано для рукописного оголошення у 1760-х рр⁶⁴.

Гравійовані рамки Григорія Левицького та їх переатрибуція

Атрибуція рамки «Поетики» Митрофана Довгалевського, яка первісно була частиною цілісного зображення Богородиці з Богонемовлям, спонукала ретельніше передивитися й інші зразки гравійованих мідеритних рамок у творчому доробку Григорія Левицького. Це дало доволі несподіваний результат. По-перше, уже згадана гравюра-мідерит великих розмірів, найраніша робота гравера київського періоду, датована 1735 р., відома під назвою рамки для театральних афіш, наскільки можна судити з її публікації, також містить сліди видалення центральної частини. Тобто спершу це була гравюра вірогідного панегіричного призначення, яка або не збереглася, або її досі ще не виявили. На збільшеному фото у монографії

багатьох академічних курсів XVIII ст. показує, що вони в переважній більшості мали титульний аркуш з художньо виконаною назвою, містили поділ на структурні частини з оформленням їх назв, писалися доволі охайними чіткими почерками, нерідко містили схеми, іноді малюнки в тексті, подеколи тексти оформлювалися заставками, ініціальними літерами й іншими художніми прикрасами.

⁶² Російська державна бібліотека. Відділ рукописів, ф. 152, спр. 130. Повнотекстова копія: <https://search.rsl.ru/ru/record/01010310504>

⁶³ Попов, *Матеріяли*, 71; Фоменко, *Григорій Левицький*, 67.

⁶⁴ Оригінал, який був у збірці Павла Попова (ІР НБУВ, ф. 285), виявити не вдалося. Публікації: Попов, «Неопублікована гравюра,» 124–125; Фоменко, *Григорій Левицький*, 29.

В. М. Фоменка⁶⁵ добре видно залишки штрихування видаленого зображення. Гравюра зберігалася у фонді П. М. Попова, ним і була введена до наукового обігу⁶⁶. Гравійована рамка містить втрати, зокрема, постаті короля в лівій частині. Доповнити її дозволили фрагменти стилістично схожого зображення в одному із так званих кужбушків — альбомів навчальних малюнків та гравюр іконописної майстерні Києво-Печерської лаври XVIII ст.⁶⁷, а також відтиски гравюри-тези на честь Рафаїла Заборовського.

В округлих медальйонах нижньої частини рамки видно герби Петра Могили і Рафаїла Заборовського⁶⁸. Це означає, що гравюру могли вирізати для титулу невідомого панегірика, для академічної тези або ж для афіші однієї з тодішніх вистав, популярних в Академії. Наприклад, у 1729 р. були написані «Трагедокомедія» Сильвестра Ляскоронського, у 1733 р. «Трагедія о смерти Уроша Пятого» Михайла Козачинського; не втрачала популярності й поставлена 1705 р. в Києво-Могилянській академії п'єса «Владимер» Теофана Прокіповича. Варто зважити й на те, що академічні тези, популярні в Академії від початку XVIII ст., у 1720-х р. цензура заборонила⁶⁹. Можливо, якийсь панегіричний твір, звідки виокремили рамку, було підготовлено, але не надруковано, або ж його надрукували, але відтиски не збереглися. Наклади таких гравійованих тез, панегіриків та об'яв були обмеженими, складаючись із кількох примірників для урочистого вручення, а не для продажу чи розповсюдження.

Ще одна рамка-форта невеликого формату в четвірку різця Григорія Левицького відома з рукописного твору Серапіона Множинського-Каянова «Путникъ отъ богоспасаемаго града Кіева до святаго града Іерусалима, і отъ Іерусалима до Кіева» 1751 р.⁷⁰ (іл. 5). Рамку підписано прізвиськом Левицького латинкою, однак дати немає. Її детальний перегляд не показав решток видаленого зображення, проте вона вочевидь не кореспондується зі змістом

⁶⁵ Фоменко, Григорій Левицький, 30, 33.

⁶⁶ Попов, «Неопублікована гравюра,» 123.

⁶⁷ Кужбушки. КПЛ, XIX-104 (зараз — ІР НБУВ, ф. 329, спр. 12, арк. 23).

⁶⁸ Фоменко, Григорій Левицький, 29.

⁶⁹ *Акты и документы*, 1, ч. I: 34–35.

⁷⁰ Петров, *Описание рукописных собраний*, 2: 121–122 (№ 378(201)). ІР НБУВ, ф. 306, спр. 378.

твору, для оформлення титулу якого призначалася. На ній немає слідів зображення святинь Єрусалима чи Києва, натомість містяться постаті трьох муз та сови як символу мудрості. Згаданий твір за змістом є коротким описом паломницької мандрівки з Києва до Єрусалима, а також відвідання Константинополя та Афону. Вихованці Києво-Могилянської академії в перших десятиліттях XVIII ст. здійснювали подорожі до цих святих місць: за приклад можна згадати подорож Варлаама Леницького 1712–1714 рр., відому за рукописним описом «Перегриніяція»⁷¹.

Текст рукописного «Путника» Каянова-Множинського був відомий фахівцям, у 1873 р. його опублікував Леонід (Кавелін) у Москві разом з кількома іншими описами подорожей до Єрусалиму⁷². Коли твір було написано (у 1751 р.), Рафаїл Заборовський уже помер, тож панегірична рамка виявилася неактуальною, і її використали на іншу потребу. Як щойно згадувалося, у двох овальних медальйонах унизу зображено герби Петра Могили ліворуч та Рафаїла Заборовського праворуч. Такі самі герби двох благодійників Академії є і в медальйонах рамки для театральних афіш. Герб Могили традиційний, з шістьма зображеннями, а на гербі Рафаїла Заборовського зображено палаюче серце з хрестом, під ним митрополичу митру.

Показово, що сову, доволі схожу на сову «Путника», бачимо й на прапорі, який тримає група студентів, що стоїть за жінкою-воїном (напевне, Афіною), в тезі невідомого гравера на честь Йоасафа Кроковського 1713 р. На ще ранішій тезі Івана Щирського 1697–1702 рр. на честь ректора Академії Прокопія Колачинського сову вміщено на щиті в руках Афіни, оточеної студентами Академії. Це вказує на зрозумілість символіки сови як символу мудрості в тогочасному академічному середовищі.

Гравійована рамка з «Путника» цілком могла призначатися для панегіричного твору на честь митрополита Рафаїла Заборовського або когось іншого. На користь цього свідчить ще одна гравюра, вміщена перед початком «Путника». Її, на жаль, не підписано, од-

⁷¹ Владимир Перетц, *Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Нежин 18–20 февраля 1914 года* (Київ: Тип. Императорского Университета св. Владимира, 1914), 49–50.

⁷² «Путник или Путешествие во Святую землю Матронинского монастыря инока Серапиона 1749 года», *Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете* 3, отд. 5 (1873): 78–129.

нак стилістично вона видається близькою до інших робіт Григорія Левицького. На ній зображено сцену Богоявлення з Ісусом Христом та Йоаном Предтечею, з боків розміщено постаті апостолів Петра і Павла (іл. 6); згори два янголи тримають круглий медальйон із зображенням Святого Духа, внизу є будівля Староакадемічного корпусу. Це зображення дуже подібне до аналогічного на великоформатній гравюрі Левицького на честь митрополита Рафаїла Заборовського: відомо, що і Староакадемічний корпус з Благовіщенською церквою, і Богоявленський собор добудовували під його опікою, серед іншого із залученням власних коштів митрополита⁷³. Сказане дозволяє припускати, що й ця ілюстрація могла належати різцю Левицького, призначаючись для панегіричного вітання на честь митрополита Рафаїла Заборовського — можливо, з нагоди відкриття добудованого завдяки його зусиллям другого поверху Староакадемічного корпусу, на якому розмістилися класи філософії та богослов'я і Конгрегаційна зала. Внаслідок добудов будівля стала триповерховою з однобанною церквою Благовіщення, що її було освячено 1740 р. Це дозволяє датувати гравюру між 1740 р., коли храм освятили, і 1747 р., коли Рафаїл Заборовський помер.

Про ймовірні контакти Григорія Левицького та Серапіона (Семена) Множинського інформації немає. На початку тексту рукописного «Путника» зазначено, що його автор у 1749 р. відвідав святі місця, а наприкінці сказано, що помер в Онуфріївському Жаботинському монастирі 1760 р. за ігуменства Єфрема Биковського. Списки студентів Академії фіксують його під 1737 р. як 15-річного учня класу інфіми з містечка Чорнух Лубенського полку, сина священника Михайлівської церкви с. Ковалівка Павла, «ученія доброго»⁷⁴. Прикметно, що Семен (в постригу Серапіон) Множинський був сусідом і приятелем Григорія Сковороди⁷⁵. Доречно згадати й те, що Сково-

⁷³ Степан Голубев, Старый корпус Киевской академии (Мазепин) и его «репарация» при архиепископе Рафаиле Забаровском (Киев: Тип. акц. общ. «Петр Барский в Киеве», 1913), 17, 30–41.

⁷⁴ *Акты и документы*, 1, ч. II: 51.

⁷⁵ Детальніше про односельців Григорія Сковороди йшлося у виступі Вадима Назаренка «Разом зі Сковородою: «чорнухинське земляцтво» в Київській академії в другій чверті XVIII ст. (чисельність, склад, мотиви навчання)» на семінарі «Проблеми освіти й освіченості в ранньомодерній Україні» (30 січня 2023 р., НаУКМА).

рода розпочинав навчання у молодших класах Академії тоді ж, коли Григорій Левицький працював над академічними тезами — у другій половині 1730-х рр. Традиційно вважають, що Сковорода навчався з 1734 р. — спочатку в класі синтаксими у Веніаміна Григоровича, потім у Амвросія Негребецького, Сильвестра Ляцкоронського і Симона Тодорського⁷⁶. Проте нещодавне дослідження Максима Яременка зміщує початок навчання Сковороди на 1739–1740 рр.⁷⁷.

Окрім Семена (Серапіона) Множинського, в Академії навчалися і його родичі. Так, серед учнів класу фари у 1727 р., коли Григорій Левицький навчався у класі граматики, названо Йосифа Множинського⁷⁸. У списках студентів згадується також Нестор Множинський — теж з містечка Чорнух Лубенського полку, син Павла, священника Михайлівської церкви с. Ковалівка. У 1737 р. його записано в класі граматики викладача ієромонаха Амвросія Негребецького й охарактеризовано як «ученія працювитого»⁷⁹. У 1741 р. Нестор Множинський, уже як 20-річний, згадується серед учнів класу риторики викладача Варлаама Лашцевського з характеристикою «понятен», однак «безвестестно бѣжал 1741 р. февраля 15 дня»⁸⁰. Подальшу інформацію про Нестора, вже під прізвищем Кадян, подає Володимир Кривошея: покинувши Київ, він зробив успішну світську кар'єру⁸¹, впродовж 1744–1751 р. служив як військовий канцелярист, у 1751 р. був полковим комісаром Лубенського полку, а в 1751 р. отримав звання військового товариша⁸².

Повертаючись до Серапіона Каянова-Множинського, варто внести деякі корективи у його прізвище⁸³. Первісно воно звучало не як Каянов, а як Кадян. При ретельнішому перегляді титулу

⁷⁶ Леонід Ушкалов, *Філософія свободи Григорія Сковороди* (Харків: Фоліо, 2022), 2.

⁷⁷ Яременко, «Вірогідне», 19.

⁷⁸ *Акты и документы*, т. I, ч. II: 16.

⁷⁹ Там само, 51.

⁸⁰ Там само, 146.

⁸¹ Володимир Кривошея, *Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія* (Київ: Стилос, 2010), 386.

⁸² Там само.

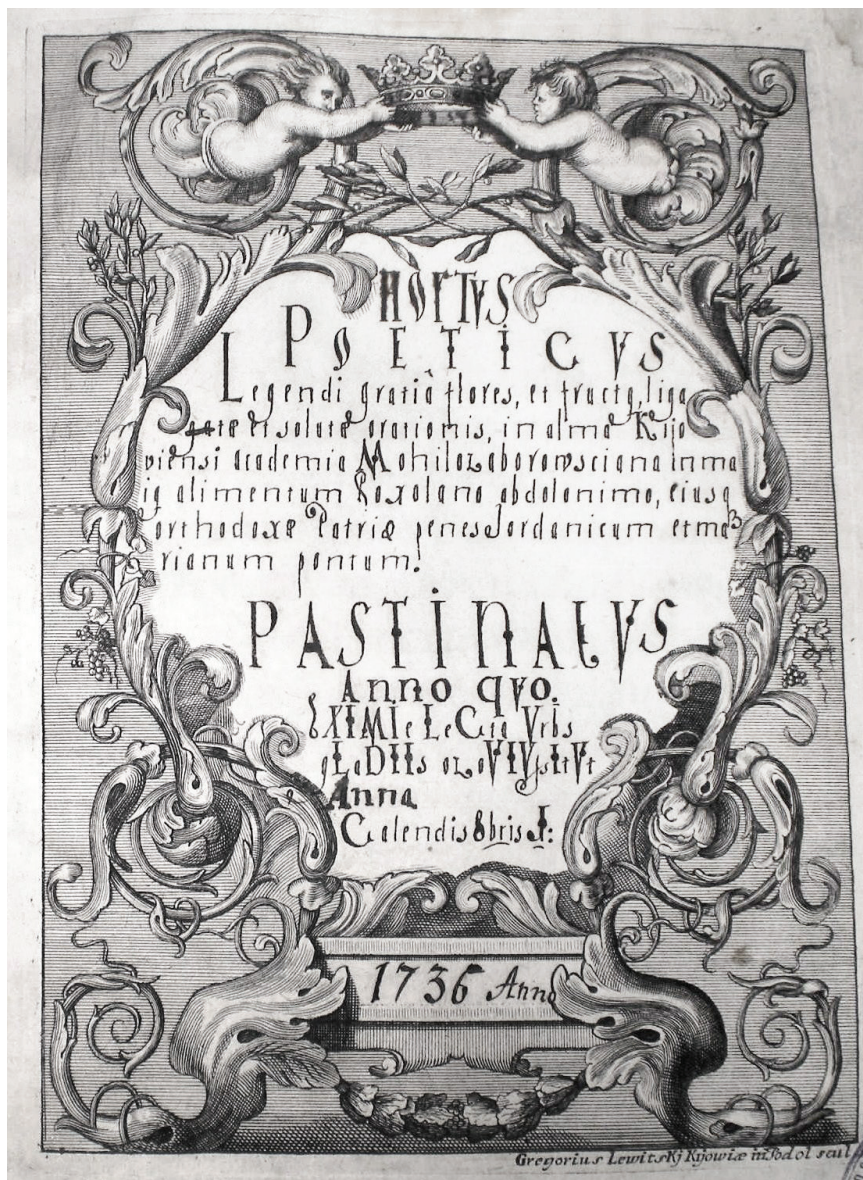
⁸³ Розшифровувати походження обидвох частин прізвища Серапіона Каянова-Множинського дали змогу підказки Вадима Назаренка та Юрія Волошина.

«Путника» можна завважити, що у прізвищі «Кадянов» або зумисне витерто одну літеру, або вона затерлася внаслідок читання, й автор у такий спосіб перетворився на Множинського-Каянова. В статусі студента він, як і його брат, записані як Множинські. Обидва ці прізвища — й Кадян, і Множинський, мають топонімічне походження. Місцевість у Ковалях біля Чорнух називалася Кадянівщина, а місцева річка — Многа, від назви якої, найімовірніше, й утворили «шляхетне» прізвище для священницьких синів. Прив'язка походження прізвищ братів Кадянів-Множинських до місцевої топоніміки спонукала переглянути топоніми біля Маячки, від яких могло бути утворене «академічне» прізвище Григорія Левицького. Поряд із містечком Маячка, вище по річці Орель, знаходилося давнє село Лівенське (зараз Новосанжарського району Полтавської області). Не включено, саме цей топонім було використано для творення прізвища Григорія Левицького і його родичів та нащадків, серед яких історик, письменник, академік УАН Орест Іванович Левицький (1848–1922).

Підсумовуючи аналіз біографічних відомостей про Григорія Левицького та його гравійованих творів, констатую, що це дозволило ширше простежити зв'язки видатного українського гравера з Києво-Могилянською академією, її викладачами й студентами ми, серед яких: Іларіон Негребецький, Митрофан Довгалевський, Михайло Козачинський, Сильвестр Кулябка, Даміан Галяховський, Амвросій Негребецький, Серапіон Множинський Кадянов, Йосип Народовський та інші. Творчий доробок Левицького в контексті культурного середовища, що функціонувало довкола Києво-Могилянської академії і гуртувалося завдяки зусиллям її покровителя, Київського митрополита Рафаїла Заборовського, потребує подальшого опрацювання. Спроба проаналізувати призначення робіт Левицького, зокрема гравійованих рамок, показала, що їх було виконано для ілюстрування укладених в Академії панегіриків, частину з яких або не було надруковано, або вони залишилися невідомими дослідникам, а отже — потребують подальших розшуків. Очевидно, що подальших досліджень вимагає і біографія Григорія Левицького та його контакти з київським академічним середовищем.

1. Богородиця з Богонемовлям. Гравюра Григорія Левицького.

2. Титул рукописного курсу «Поетики» Митрофана Довгалевського з гравюрою Григорія Левицького.

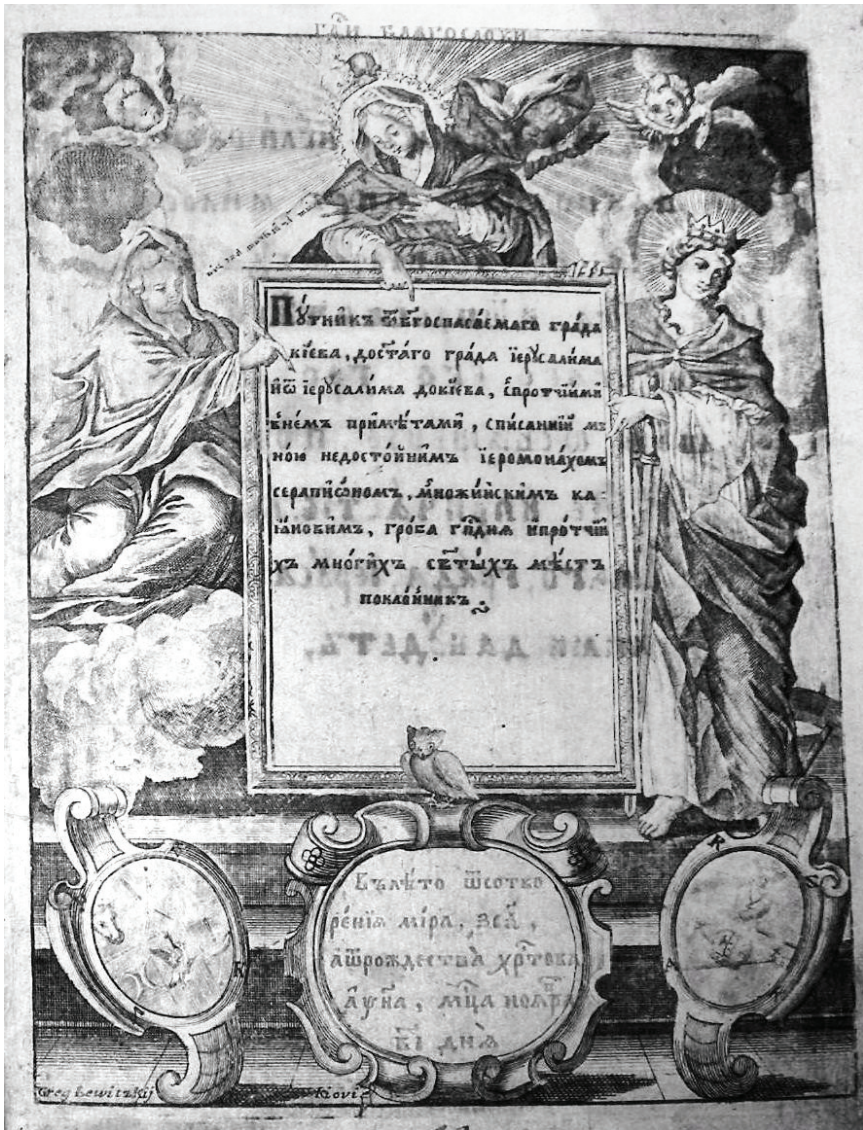

3. Аркуш «Поетики» Митрофана Довгалецького з ілюстраціями.

Nomen et Cognomen	Secundatio	Nomen et Cognomen Vita
Martius Kostyniewicz	Secundatio	Nomen et Cognomen Vita
Marcus Krysztophowski	Secundatio	Nomen et Cognomen Vita
Nicolaus Dabinski	Secundatio	Nomen et Cognomen Vita
Petrus Prima	Secundatio	Nomen et Cognomen Vita

Nomen et Cognomen	Secundatio	Nomen et Cognomen Vita
Petrus Skrzynicki	Secundatio	Nomen et Cognomen Vita
Paulus Astrowski	Secundatio	Nomen et Cognomen Vita
Paulus Alakynski	Secundatio	Nomen et Cognomen Vita
Paulus Janowicz	Secundatio	Nomen et Cognomen Vita

4. Список студентів курсу поетики 1736–1737 р.
з рукописними ініціалами.

5. Титул рукопису «Путник от... Кіева до... Іерусалима» Серапіона Мнѣжиського з гравюрою Григорія Левицького.

6. Гравюра Богоявлення, вірогідно, роботи Григорія Левицького.

Bibliography

Akty i dokumenty, otnosyashiesya k istorii Kievskoj akademii, otd. II (1721–1795 gg.), comp. by N. I. Petrov. 5 vols. Vol. 1, p. I–II. Kiev: Tip. I. I. Chokolova, 1904.

Andrushko, Viktor. «Levytskyi Platon.» In *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.: Entsyklopedychne vydannia*, ed. by Z. I. Khyzhniak, 315. Kyiv: Vydavnychi dim «KM Akademiia», 2001.

Antonovych, Dmytro. *Skorochenyi kurs ukrainskoho mystetstva*. Praha, 1923.

Bondar, Nataliia. «Nevidomyi mideryt vyznachnoho ukrainskoho hravera Hryhoriia Levytskoho.» *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* 16 (2006): 354–364.

Bondar, Nataliia. «Nevidome hravirovane zobrazhennia Bohorodytsi z Bohonemovliam H. Levytskoho yak oryhinalnyi tvir ukrainskoho sakralnogo mystetstva XVIII st.» In *Mohylianski chytannia 2007: Zb. nauk. prats*, 217–227. Kyiv, 2008.

Dovhalevskiy, Mytrofan. *Hortus poëticus 1736 p.*, Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 307, spr. 521(1710).

Dovhalevskiy, Mytrofan. *Poetyka (Sad poetychnyi)*, transl., ed. by V. P. Masliuk. Kyiv: Mystetstvo, 1973.

Dziuba, Olena. *Pryvatne zhyttia kozatskoi starshyny XVIII st. (na materialakh epistoliarnoi spadshchyny)*. Kyiv: IIU NANU, 2012.

Fomenko, Dina. *Midni hraviruvalni doshky ukrainskykh drukaren XVII–XIX st. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: Kataloh*. Kyiv: Akadempriodyka, 2014.

Fomenko, Valentyn. *Hryhorii Levytskyi i ukrainska hraviura*. Kyiv, 1976.

Fomenko, Valentyn. «Kataloh iliustratsii H. K. Levytskoho (blyzko 1697–1769) do ukrainskykh vydan (Do 200-richchia z dnia smerti).» *Ukrainske mystetstvoznavstvo* 3 (1969): 172–198.

Gershenzon-CHegodaeva, Nataliya. *Dmitrij Grigor'evich Levickij*. Moskva, 1964

Golubev, Stepan. *Staryj korpus Kievskoj akademii (Mazepin) i ego «reparaciya» pri arhiepiskope Rafaele Zabarovskom*. Kiev: Tip. akts. obsch. «Petr Barskiy v Kieve», 1913.

Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 301, spr. 665L (Muz.565).

Kahamlyk, Svitlana. «Falkovskyi, cherneche imia Veniamin.» In *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.: Entsyklopedychne vydannia*, ed. by Z. I. Khyzhniak, 557. Kyiv: Vydavnychi dim «KM Akademiia», 2001.

Kahamlyk, Svitlana. *Kyievo-Pecherska lavra: svit pravoslavnoi dukhovnosti i kultury (XVII–XVIII st.)*. Kyiv, 2005.

Khyzhniak, Zoia. «Kuliabka Semen Petrovych.» In *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.: Entsyklopedychne vydannia*, ed. by Z. I. Khyzhniak, 303–304. Kyiv: Vydavnychi dim «KM Akademiia», 2001.

Koniski, Georgio. «Philosophia Peripatetica. 1749», Rosiiska derzhavna biblioteka, Viddil rukopysiv, f. 152, spr. 130. Accessed October 17, 2023. <https://search.rsl.ru/ru/record/01010310504>

Kovpanenko, Nataliia. «Levytskyi-Nis Hryhorii Kyrylovych.» In *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, 6: 91–92. Kyiv: Naukova dumka, 2009.

Kozachynskyi, Mykhailo. *Panyhyryk... Elysavet Petrovny samoderzhytse...* Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi lavry, 1744.

Kryvosheia, Volodymyr. *Kozatska starshyna Hetmanshchyny. Entsyklopediia*. Kyiv: Stylos, 2010.

Kudriavtsev, Petro. «Osvitni mandrivky vykhovantsiv Kyivskoi akademii za kordon.» *Dukh i litera* 11–12 (2002): 120–131.

Kushbushky. KPL, XIX-104, Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 329, spr. 12.

Lebedev, Aleksandr. *Rukopisi Cerkovno-arheologicheskogo muzeya Imperatorskoj Kievskoj duhovnoj akademii*. Saratov: Elektro-tipografiya «Volga», 1916.

Liuta, Tetiana. «Rafail Zaborovskyi ta Kyievo-Mohylianska akademiia.» *Pamiatky Ukrainy. Istorii ta kultura. Spetsvypusk* (2014.): 42–49.

Lohvyn, Hryhorii. *Z hlybyn: Hraviury ukrainskykh starodrukiv XVI–XVIII stolit*. Kyiv: Dnipro, 1990.

Lopuhina E., Ivanova Yu. «Levickie. Grigorij Kirillovich i Dmitrij Grigorevich, otec i syn, hudozhniki.» In *Pravoslavnaya enciklopediya*. Accepted September 2, 2023. <https://www.pravenc.ru/text/2463325.html>

Mnozhynskyi-Kadianov, Serapion. «Putnyk ot bohospasaemoho hrada Kieva do... Ierusalyma do Kieva. 1751», Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 306, spr. 378.

[Modzalevskyi, Vadym]. «Do biohrafii ukrainskoho shtykharia Hryhoriia Levytskoho.» In *Zbirnyk sektsii mystetstv*, 1, 25–30. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo, 1921.

- Moleva, Nina. *Dmitrij Grigor'evich Levickij*. Moskva: Iskusstvo, 1980.
- Peretc, Vladimir. *Otchet ob ekskursii seminariya russoj filologii v Nezhin 18–20 fevralya 1914 goda*. Kiev: Tip. Imperatorskogo Universiteta sv. Vladimira Akcion. O-va pech. i izd. dela N. T. Korchak-Novickogo, 1914.
- Petrov, Nikolaj. *Opisanie rukopisnyh sobranij, nahodyashihsya v gorode Kieve*, vyp. II: *Sobraniya rukopisej Kievo-Pecherskoj Lavry, kievskih monastyrej Zlatoverho-Mihajlovskogo, Pustynno-Nikolaevskogo, Vydubeckogo i zhenskogo Florovskogo, i Desyatynnoj cerkvi*. Moskva: Universitetskaya tip., 1896.
- Popov, Pavlo. *Materiialy do slovnyka ukrainskykh hraveriv. Dodatok 1*. Kyiv, 1927.
- Popov, Pavlo. *Materiialy do slovnyka ukrainskykh hraveriv*. Kyiv, 1926.
- Popov, Pavlo. «Neopublikovana hraviura H. Levytskoho z pobutu studentiv Kyivskoi akademii (1735).» *Ukrainske mystetstvoznavstvo 1* (1967): 122–130.
- «Putnik ili Puteshestvie vo Svyatuyu zemlyu Matroninskogo monastyrya inoka Serapiona 1749 goda.» *Chteniya v Imperatorskom obshestve istorii i drevnostej rossijskikh pri Moskovskom universitete 3*, p. V (1873): 78–129.
- Rohovych, Mykola. «Kozachynskyi Manuilo Oleksandrovykh.» In *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.: Entsyklopedychne vydannia*, ed. by Z. I. Khyzhniak, 262–263. Kyiv: Vydavnychi dim «KM Akademiia», 2001.
- Rovinskij, Dmitrij. *Podrobnyj slovar russkikh graverov XVI–XIX v.* Vol. 2. Sankt-Peterburg, 1895.
- Sandaliuk, Oleh, «Levytskyi, cherneche imia Iustyn.» In *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.: Entsyklopedychne vydannia* ed. by Z. I. Khyzhniak, 315. Kyiv: Vydavnychi dim «KM Akademiia», 2001.
- Sandaliuk, Oleh. «Levytskyi-Nis Hryhorii Kyrylovych.» In *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.: Entsyklopedychne vydannia*, ed. by Z. I. Khyzhniak, 315–316. Kyiv: Vydavnychi dim «KM Akademiia», 2001.
- Siedina, Dzhovana. «Novolatynski virshovani prysviaty ta peredmovy do kyievo-mohylianskykh poetyk.» In *Studien zu Sprache, Literatur und Kultur bei den Slaven Gedenkschrift fur George Y. Shevelov aus Anlass seines 100. Geburtstages und 10. Todestages*, 341–370. Munchen, Berlin: Verlag Otto Sagner, 2012.

Ushkalov, Leonid. *Filosofia svobody Hryhoriia Skovorody*. Kharkiv: Folio, 2022.

Videnskyi arkhiv hetmanskoho rodu Rozumovskyykh ed. by Svitlana Potapenko. Vol. 2. Kyiv, 2020.

Yaremenko, Maksym. «Virohidne, mozhlyve ta maloimovirne pro studentski roky Hryhoriia Skovorody.» *Kyivska Akademiia* 19 (2022): 11–35.

Zhuravlova Svitlana. «Slavoslivia Rafailu: poetychni panehiryky na chest mytropolyta Rafaila Zaborovskoho z «Hortus poëticus» Mytrofana Dovhalevskoho.» *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* 32, vol. 1 (2020): 112–120.

Abstract

Engravings by Hryhorii Levytskyi, associated with the Kyiv-Mohyla Academy

The publication attempts to analyse the engravings of the prominent Ukrainian master Hryhorii Levytskyi and his contacts with the Kyiv-Mohyla Academy. The article presents biographical information about the master, including his probable education at the Academy.

A group of so-called engraved theses dedicated to Kyivan leaders is analysed. Attention is paid to the analysis of a previously unknown engraving depicting the Virgin Mary and Divine Infant. The frame of this engraving was used in the decoration of the title page of Mytrofan Dovhalevskyi's manuscript lectures on poetics of 1736.

The reattribution of the frame prompted a more thorough review of other examples of engraved copperplate frames in Levytskyi's creative heritage, including the so-called «frame for theatre posters» of 1735 and the engraving used for the title of «The Journey to Jerusalem» 1751 by Serapion Kadianov-Mnozhynskyi. Both of these frames are not separate works but were made to illustrate panegyric texts of the academic circles, which were either not printed or not discovered and require further research. Similarly, the unsigned engraving, depicting the Epiphany, on the back of the title of «The Journey to Jerusalem» is probably made by Levytskyi and was intended to illustrate a text related to the Academy. The correct spelling of the surname of the author of «The

Journey to Jerusalem», Serapion Kadian (or Kadianov)-Mnozhynskiy, was established. Also, by analogy, a version of the toponymic origin of the engraver Hryhorii Levytskyi's surname was proposed.

The study of the engravings in the context of the history of their use traces Hryhorii Levytskyi's contacts with the Kyiv-Mohyla Academy, its teachers and students, including Hilarion Negrebetskyi, Mytrofan Dovhalevskyi, Mykhailo Kozachynskyi, Sylvester Kuliabka, Damian Halakhovskyi, Ambrose Negrebetskyi, Serapion Mnohynynskiy Kadyanov, Yosyp Narodovskyi, and others. It is also recorded that the cultural environment of the time, which functioned around the Academy and to which H. Levytskyi belonged, was united thanks to the efforts of its patron and developer, Kyiv Metropolitan Raphael Zaborovsky.

Keywords: Hryhorii Levitskyi, Ukrainian engravings, Ukrainian Printmaking of the 18th century, Kyiv-Mohyla Academy.